

Jókai Mór Hathalompusztán

(1 képpel)

Amennyiben társadalomkutatók a XX. század elején elkészítették volna Jókai Mór mentális térképét, a pályájára visszatekintő írófejedelem arra bizonyára rádiktálta volna a kis Hathalom nevét is. Ezzel a Veszprém megye északkeleti csücskében fekvő, ma Bakonytamásihoz tartozó külterületi lakott hellyel csak érintőlegesen foglalkozott a Jókai-kutatás, noha az író vallomásaiból kitűnik, hogy élete alkonyán kiemelkedően fontos szerepet tulajdonított neki. Cikkünkben ezt az irodalomtörténeti mulasztást szándékozunk pótolni, első itteni látogatásának jövő hónapban esedékes 125. évfordulójára is emlékezve.

Jókai és Hathalom kapcsolata 1889 nyarán kezdődött, amikor a pusztá birtokosa, Ihász Lajos, feleségül vette kedvenc unokahúgát, a csak „kis macskám”-nak becézett Jókay Etelkát.¹ Az esküvőjükön násznagyként közreműködő író még abban az évben szerettek volna otthonukban látni, ám erre nem került sor. Ihász Lajoshoz címzett, 1889. december 1-jén keltezett levelében az időjárásra és megromlott egészségére hivatkozva mondta le a látogatást, de ígéretet tett egy tavaszi vizitre.

Jókai 1890 pünkösdjén (május 25–26.) már valóban a hathalmi úrilakban ölelte magához az új házasságot. Itteni időzése ugyanakkor egy kiterjedtebb együttlétet jelentett, ugyanis Ihászék ekkorra magukhoz vették bátyját, az idős Jókay Károlyt (Etelka apját), és tragikus sorsú unokahúgát, a tanulmányunk szempontjából kulcsfontosságú Váli Marit. Azért fogalmazunk így, mert Jókai hathalmi látogatásait ő örökölte meg nagybátyjáról írott, 1800 oldalra terjedő emlékirataiban.² „Méltóbb megülesét képzelni sem lehet a »Szentlélek eljövetele« ünnepének, mint az ő isten által sugallt beszédét hallgatni s általa erősödni a jóban...”³ – foglalta össze első pusztai találkozásuk jelentőségét. A programot nagy családi beszélgetések, a mintagazdaság és ménés, valamint a határban fekvő temetkezési halmokra telepített szőlőskert megtekintése alkotta. Hazafelé útjukban Jókai dicsérő szavakkal illette a gazdát, miután búzavirágot ajándékozott volna unokahúgainak, de a gabonátábla oly tisztának bizonyult, hogy csak hosszas keresgélés után talált néhány szálát.

Ihász Lajos hathalmi úrilakja három izben adott szállást Jókai Mórnak

(1. kép)

A virágok szárítva a megajándékozottak imakönyveiben, a látogatás a vendéglátó hathalmi család emlékezetében lett nagy becsben tartva. Nemcsak azért, mert a rokoni szeretet igen boldog időszakában került rá sor, hanem azért is, mert nem vált gyakori vendégévé Hathalomnak Jókai. Magánélete és közéleti szereplései elég elfoglaltságot adtak számára, semhogy a nehezen megközelíthető pusztára utazzon. Kapcsolattartásuk leggyakoribb módja így a levelezés lett, találkozóira pedig inkább a fővárosban került sor. Ihászék nagy tapintattal akkor sem hozzá, hanem a rokonság más tagjaihoz szálltak.

Ugyanez a felfogás figyelhető meg részükről a Jókai második házasságával kapcsolatos állásfoglalásukban is. Ezen ominózus eset kapcsán válik igazán fontos helyszínné Jókai életében Hathalom, amiről már nemcsak Váli Mari emlékiratai, hanem az érintett levelei is tanúságot tesznek. Első itteni látogatásakor az a cél vezette, hogy otthonában szemlélje meg a nemrég egybekelt Etelka húga és Lajos öccse boldogságát. Akkor még biztosan nem

¹ Ihász Lajos és Jókay Etelka megismerkedéséről *Németh Tibor*: „...mások szegénységén segíthetni...” Ihász Lajos élete (1850–1908). Jókai Mór Városi Könyvtár. Pápa, 2012. 47.

² A kézirat eredetije OSZK Quart. Hung. 2077 jelzet alatt, míg a másodpéldányról készült fénymásolat a Pápai Református Gyűjteményekben érhető el. Mivel az 1955-ben kiadott szemelvényes kötet (*Váli Mari*: Emlékeim Jókai Mórról. Szépirodalmi. Bp., 1955.) Jókai hathalmi látogatásait töredékesen érinti, cikkünk megírásához a Pápan őrzött fénymásolatot (DREK 0.1407) is áttekintettük.

³ *Váli* i. m. 371.

sejtette, hogy szűk évtized múlva saját házasságkötése lesz az, ami hozzájuk vezet. Pedig így történt. A 74 éves író 1899. szeptember 16-án polgári házasságot kötött a 20 éves drámai színésznővel, Nagy (Grósz) Bellával. Az eset nagy hullámokat vetett a magyar közéletben, hiszen Jókai élete szinte nemzeti ügynek számított. Valósággal pártok alakultak a rokon- és ellenszenv érvei mentén, s felszínre került a korabeli társadalmi problémák több rétege. Akadtak ellenzők, akik egyszerűen csak a menyasszony érzéseinek őszinteségét kérdőjelezték meg, rámutatva a jelentős korkülönbségre. Mások származása okán zsidókérdést csináltak az ügyből. Megint mások a néhány évvel korábban behozott polgári házasságot kárhoztatták. Ezzel szemben a pártolók oly módon védték a frigyet, hogy éppen a fenti tényezőket tüzték szimpátiájuk zászlajára.⁴

Az eset természetesen a Budapesten élő rokonságnak (a Feszty⁵ és Hegedüs⁶ családoknak) is megrázó élménye lett, hiszen azt kellett megélniük, hogy híres szerettük egy megosztó szenzáció középpontjába került, ami összességében nem használt nimbuszanak. Sokan őket hibáztatták mindezért, és a rájuk irányuló vádakra tapasztalhatták önnön presztízsük csökkenését, miközben lüktetett bennük a Jókai fizikai és érzelmi eltávolodása miatti fájdalom, sőt ott lebegett előttük az örökség elvesztésének rémképe is. Fesztyék és Hegedüsek kis kezdeti bizonytalanság után, többféle érdektől vezetve, illetve nyomás hatása alatt, szembehelyezkedtek e házassággal. Sőt – elsősorban utóbbiak – egészen haláláig keserítették bátyjuk életét: igyekeztek elszigetelni a sajtóban, közéleti kapcsolataiban és magánéletében egyaránt.⁷ Viszont a család hathalmi ága mentes volt minden külső kényszertől, így – bár lépését mehökkentőnek, sőt végzetesnek találták, mégis – a szeretet szép példáját mutatva, Jókaira tekintettel foglaltak állást. Ihász Lajos Nápolyba küldött levelében rögtön hathalmi bemutatkozásra hívta a nászúton lévő párt. Jókai válasza jól megvilágítja az őket körülvevő hangulatot, illetve saját lelkiállapotát: *„Kedves Lajosom! / Szeretreméltó leveled valóságos jótétemény volt rám nézve, úgy jött az elé, mint a sivatagba bujdosó elé a forrás vize. / Én iszonyú heteket éltem át a közelmúltban: a világ minden hírlapjából özönlött rám a gúny, csúfolkodás; minden szó, minden tekintet célzó fegyver volt ellenem. Olyan voltam, mint a hajtásba került medve. [...] Nagybecsű meghívástoknak még novemberben fogjuk hasznát venni, a hathalmiak ölelésére sietve. [...] maradok / szerető rokonod, / Dr. Jókai Mór.”*⁸

Jókai – ahogy első útja alkalmával, úgy most is – beváltotta szavát. Két napra terjedő hathalmi látogatásuk közmegelegedésre zajlott, és mindkét fél számára megnyugvást hozott. Ebben a vendéglátók részéről nagy szerepe volt annak, hogy mindjárt a megérkezésnél megbizonyosodhattak a pesti rokonok terjesztette hírek valótlanágáról, Bella várandósságát illetően. *„Milyen nagy volt azonban csodálkozásunk, mikor Móric bátyánk által meghatározott időben, november 22-én megérkeztek izgatottan várt látogatóink s a kitűnő jó színben levő Jókai Mór után, egy minden díszítés nélküli – szürke, princessz öltözékű, magas, karcsúnak mondható – nőszemély szállt le a hintóból. Ki tisztességtudóan csókolt kezét ura unokahúgainak”*⁹ – írta Váli Mari.

⁴ Feszty Masa–Ijjas Antal: Feszty Árpád élete és művészete. Jel. Bp., 1999. 97–98.

⁵ Feszty Árpád vette feleségül az író fogadott lányát, Rózát.

⁶ Jókai fővárosban élő unokahúga, Jókay Jolán Hegedüs Sándor közgazdász, publicistával kötött házasságot, aki ekkoriban Széll Kálmán kormányának kereskedelmi minisztere volt. Katona Tamás–Szász Zoltán (szerk.): Hegedüs Sándor, a százkezü politikus. Argumentum. Bp., 2014.

⁷ Hegedüsek talán legsúlyosabb vádja az volt, hogy bár Jókai fiatal korában sohasem nemzett gyermeket, most a felesége új életet hord a szíve alatt. (DREK 0.1407 Váli Mari naplói 7. 267.)

⁸ Váli i. m. 393–394.

⁹ DREK i. m. 267.

Elősegítette a bizalom további építését, hogy a késő őszi kedvezőtlen időjárásban senki nem vágyott huzamosabb szabadban tartózkodásra. Így az úrilak szalonjának asztalánál összegyűlve sok idő jutott beszélgetésre. Jókai a számára szokatlan mértékű támadások ösztüzéből elillanva, végre kiönthette lelkét. Kifejezte háláját a hathalmiaktól tapasztalt eddigi nyitottságért. Beszélt az özvegysége óta fennálló elhagyatottságáról, házasságának ebből fakadó indítékáról, vagyis a gondoskodás iránti igényéről. Elutasította azokat a vádakot, miszerint holmi öregkori beteges érzéki vágy vezette volna lépését. Amikor Ihászék megosztották vele a Belláról szóló pletykákat, határozottan kiállt megrágalmazott felesége mellett, és a legmelegebb szavakkal ajánlotta szeretetükbe. Bella hányattatott gyermekkoráról mesélt, és az esküvőjüket megelőző nap kálváriáját mondta el.

A vendéglátók igyekeztek a legnagyobb kényelemmel és odafigyeléssel ellátni a vendégeket; egyrészt, hogy ily módon gyógyítsák lelki sebeiket, másrészt, hogy az ifjú feleségnek példát mutassanak gondviselésből. Még az ura számára a gyermekkori otthont idéző gesztusokra, szokásokra is felhívták figyelmét. Bella rendkívül fogékonyan mutatta magát, s türelemmel állta a mindig kritikus Váli Mari leckéit. Erre utal, hogy visszaemlékezésében kedvezően nyilatkozik az itt eltöltött időről: „Egy napon levelet kaptunk Ihász Lajoséktól meg Váli Maritól. [...] Mindhármán szeretettel hívtak bennünket. El is mentünk hozzájuk egy pár napra Hathalomra, ahol rokoni szeretettel fogadtak, aminek az uram is, én is nagyon örültünk.”¹⁰ A fogadtatás imént leírt sikerében nagy szerepe volt Jókay Károlynak, aki most is – mint öccse első, szintén balszerencsésnek jósolt házasságkötése idején – a feleség pártfogása mellett tette le a garast, és erre intette a családtagokat is.

Személyesen a visszaindulásnál, később leveleiben nem győzte köszönni a be- és elfogadást, a számukra nyújtott segítő jobbot Jókai. Vidéki rokonai támogatásától annyira fellelkesült, hogy utóbb Hegedüséknak egy Hathalmon létrehozandó nagy családi békekötést ajánlott, ami azonban azok között a körülmények között naiv elgondolásnak bizonyult. Már csak azért sem működhetett volna, mert Hegedüsék – miután Jókay Etelka levelében beszámolt nekik az általuk jó előre helytelenített hathalmi találkozó kedvező fejleményeiről – a vendéglátókra is megharagudtak. Álláspontjuk szerint bátyjukat csak úgy lehetett volna kimenteni e házasságból, ha a rokonság egységesen foglal állást az ellen. Ihászék megszegték ezt az elvet, aminek következtében egészen Jókay Károly 1902. decemberi haláláig ők is célkeresztjükben álltak: vádaskodásoknak, sértegetéseknek voltak kitéve, és keserves levélharcba kellett bocsátkozniuk. Amikor Jókai tudomást szerzett minderről, Hegedüs Sándorhoz írott levelében szenvedélyesen megvédte Ihászékát. A kialakult szituáció növelte az egymásrautaltságot és végérvényesen egy táborba terelte a hathalmiakat és Jókaiékat. Ez volt az az időszak, amiről Mikszáth így ír: „Rokonai (a jó Ihászékát kivéve) át nem lépik a küszöbét, sem ő az övékét.”¹¹ A megfogalmazás természetesen csak képletes, hiszen a kapcsolattartás – ahogy korábban is említettük – zömmel írásban zajlott. Igaz, Ihász Lajos két ízben ellátogatott Móric bátyjához, s ezt követően nagy elismeréssel beszélt az otthonában tapasztalható rendről és meleg léghőorról.

E bemutatkozó hathalmi látogatás feltöltő erejét Jókai esetében hamar kikezdte a Budapesten megtapasztalt újabb kellemetlenségek sora. Hegedüsék Ihászékra is kiterjesztett haragja és ennek cinikus eltagadása, Fesztyéknek főleg az örökösödés dolgában felmerülő képtelen ötletei, tudomása a Mari húgához érkező névtelen – új családja körében állítólagos mostoha életkörülményeit tárgyaló – levelekről, betetőzve a már említett hathalmi nagy családi béke létrehozására tett kísérletének kudarcával, jelentős energiákat követelt tőle. Természetes, hogy ebben a helyzetben kulcsfontosságúvá vált a támogatóival való találkozás

¹⁰ Láng József: Jókai Mór né Nagy Bella emlékirata. Irodalomtörténeti Közlemények. LXXIX/3. 1975. 366.

¹¹ Mikszáth Kálmán: Jókai Mór élete és kora. Kossuth. Bp., 2011. 397.

lehetősége. Az elkedvetlenítő élmények kibeszéléssel történő feldolgozásának kényszere már szűk egy év múltán arra ösztönözte, hogy ne újabb meghívásra várjon, hanem egyenesen ő maga kezdeményezzen. Nagyon szimbolikus, hogy az ajánlkozása nyomán létrejövő harmadik – egyben utolsó – látogatásra éppen az első házassági évfordulójukat követő napon, 1900. szeptember 17-én érkeztek meg feleségével. *„Első látogatásuk alkalmával a hálatelt meghatottság volt az uralkodó Jókai kedélyhangulatában, míg most a szokott vidám, tréfálkozó, minden iránt érdeklődő Móric bátyánkat láttuk viszont. Akkor a ködös novemberi napokban nem élvezhette úgy a pusztai jó szabad levegőt s a hathalmi mintagazdaságban való gyönyörködhetést, mint most, mikor szeretett Károly bátyjával, fiatalos, ki nem fáradó érdeklődéssel járták be Hathalom minden gazdasági épületét, kertjeit és gyümölcsösét...”*¹² Hamar kiderült, hogy a Váli Mari előbbi bevezetőjében leírt kedélyállapot csupán a valóság hősies palástolása volt. Másnap Jókai keserves panaszkodásba kezdett az őt, de különösképpen a feleségét ért szüntelen támadások miatt. Könnyezve készített jegyzeteket a Hathalomra érkezett levelekből, és válaszlépéseit illetően Mari húga tanácsát kérte.

Ez a harmadik látogatás bebizonyította, hogy Jókai Mór vendégül látásának teljesen magától értetődő volta nem jelenti Nagy (Grósz) Bella ugyanolyan egyértelmű megítélését a hathalmi családtagok körében. A férfiak korábban tárgyalt kedvező megnyilatkozásaival szemben a Jókaival kölcsönösen legszorosabb, legbizalmasabb viszonyt ápoló Váli Mari bátyja lelkiismereti megtörtségét látva – s talán némi hitelt adva a névtelen levelek tartalmának is – kiábrándul Bellából. Úgy tűnik, mintha az első találkozásnál megfogalmazott viszonylag kedvező vélemény csupán haladék lett volna az új asszony számára. Ezúttal már letörve konstataulta, hogy közel egy év alatt nem sikerült elmozdulást elérnie Jókai nyugalma érdekében, sőt még revans vételére biztatná idős urát. Ezen a ponton egyértelműen nyíltá lesz benne az a lappangó ellenszenv, amit az előző látogatáskor esetleg a fiatalasszony okításából sejtettünk. *„Bánatosan kellett látnom, hogy ez az asszony sem képes kötelességének magasztos voltát felfogni, annál kevésbé olyan hálás lenni, amely mértékben tartoznék az lenni...”*¹³ – írta. Váli keserősége, a Jókait körülvevő személyeket illető mindenkor éles kritikája mögött valószínűleg kétszeres megrablottsága áll. Közvetlen hozzátartozóinak elvesztése után ő szeretett volna a már özvegy nagybátyja időskori gondozója lenni, de ezt előbb fogadott lánya hiúsította meg hazaköltözésével. Jókai Róza gondatlannak ítélt bánásmódja nyomán megint csak nem ő, hanem Bella került az áhított szerepbe, akivel bátyja sorsa továbbra sem jutott nyugvópontra.

Váli Mari – mint előzőleg hozzá írott leveleiben, úgy most is – a felesége megvédésének alkalmatlanságán tépelődő bátyját igyekszik türelemre, a rágalmak megtorlását férjétől elváró Bellát önmérsékletre, feltűzelése helyett Jókai nyugtatására és mind teljesebb ellátására inteni. Magatartását illetően pedig olyan viselkedést irányoz elő számára, amelyet követve nem érheti vád. Összességében nagy bölcsességgel óva inti a házaspárt bármiféle bosszúállástól. Jöhiszeműen arra számít, hogy Jókai nyugodt háttérből táplálkozó őszinte boldogságának megtapasztalása megnyihíja majd Hegedüsek is, s hamarosan eljöhét az áhított nagy családi békesség ideje. Hegedüsek azonban – a nyilvánosság előtt legalábbis – egészen haláláig nem tudták megbocsátani bátyjuk lépését.

Jókai Mór hathalmi vendégségeivel kapcsolatban óhatatlanul adódik a párhuzam az írói életművén végigvonuló sziget-mítosszal,¹⁴ amelynek talán legismertebb hordozója „Az

¹² Váli i. m. 421–422.

¹³ Váli i. m. 424.

¹⁴ Bár Jókai írásművészetének erre a vonására irodalomtörténészeink korábban is és később is rámutattak, magunk a Fábri Anna 1991-ben megjelent könyvében foglaltakat tekintettük át. (Fábri Anna: Jókai–Magyarország. A modernizálódó 19. századi magyar társadalom képe Jókai Mór regényeiben. Skiz. Bp., 1991. 255. skk.)

arany ember” című regénye. A sziget-mítosz ezúttal valóságosan, a saját életében elevenedett meg. Hathalom olyan idilli helyé lényegült, ahol a világ bántó zajától elvonulva, szerető hozzátartozói körében pihentethette tépet idegrendszerét, s pillanatnyi lélegzetvételhez juthatott a kényszerűségből vállalt, és hozzá oly méltatlan viszálykodások közepette. Jelentőségéről így vallott egyik levelében: „*Nem tagadhatom, hogy a rokonaim iránti vonzalom nálam is eleven, s ahogy engemet, nőmmel együtt Hathalmon az én mintaszerű előképem, Károly bátyám, az én kitűnő, derék sógorom, Ihász Lajos és neje, legszeretetre méltóbb húgom, Etelka s a nők és jellemek legtökéletesebbike, Mari húgom, özv. Peti Józsefné, sőt a mi feledhetetlen Móricunk kedves fia, Miklóska fogadtak, az az én életem legkedvesebb emlékei közé tartozik.*”¹⁵

Bakonytamási Község Önkormányzata és a Jókay Alapítvány pünkösdi szombatján, május 23-án emlékhely-avatóval egybekötött megemlékezést tart Jókai Mór első hathalmi látogatásának 125. évfordulója alkalmából, melyre minden érdeklődőt szeretettel várnak. (Részletek a www.bakonytamasi.hu címen a Meghívó menüpontban.)

Németh Tibor

¹⁵ Váli i. m. 403.; F. Almási Éva (sajtó alá r.): „...örültek házába akartatok zártni”. Jókai Mór kiadatlan levelei és Feszty Árpádné Jókai Róza visszaemlékezései. Enciklopédia. Bp., 2001. 103.